

Program daksion politik 2019-2024

Prezante le 6 Oktob 2019

5

Oryantasion Ekologzik
Nasional

pou fer fas

Lirzans Klimatik
Global

©Verts Fraternels

1	INTRODIKSION	4
2	BILAN AKSION POLITIK EKOLOZIK VF 2014-2019.....	6
2.1	Performans VF pou eleksion zeneral 2014.....	6
2.2	Linpakt partisipasion VF lor realiazasion proze metro leze (2015)	6
2.3	Proteksion Le Morne, patrimwann mondial (2016 ek 2019)	7
2.4	Rekonesans travay akonpli par bann VF o-nivo internasional ek nasional (2017)	7
2.5	Konba pou proteksion lanvironman (2016, 2017, 2018)	8
2.6	Ka Madam Tuyau: enn pasiant Lopital ki finn sibir enn prelevman lapo san donn so konsantman (2017) 8	
2.7	Promosion lalang kreol dan lansegnman ek vre version listwar lesklavaz ek langazis dan maniel segonder (2018).....	9
2.8	Konba pou reparasion pou desandan esklav	9
2.9	Manifestasian kont tretman linformasian ek loryantasion kiltirel MBC	10
2.10	Pozision VF kont enn reform elektoral	10
3	PROGRAM AKSION POLITIK EKOLOZIK VF (2019-2024)	11
3.1	Premie loryantasion: Enn politik lenerzi, transpor ek zesion bann dese ki amenn sak Morisien e Morisienn azir pou atenn lobzektif Lakor COP21 Paris lor sanzma klimatik	11
3.1.1	Lakor Paris	11
3.1.2	Politik lenerzi	11
3.1.3	Transpor	12
3.1.4	Zesion bann dese ek 'waste water'	13
3.2	Deziem oryantasion: Enn zesion dirab ek transparan nou imans teritwar marin ki reprezent enn resours extraordiner dan regilasion klima, alimantasion ek lasante	15
3.2.1	Sirveyans 2.396 milion km ² teritwar marin Moris.....	15
3.2.2	Pou ki lapes vinn enn aktivite dirab	17
3.3	Trwaziem oryantasion: Enn politik lasante baze lor prevansion, enn sistem lasante ekitab, zesion bann zanimo eran ek polier	19
3.3.1	Definision	19
3.3.2	Prevansion	19
3.3.3	Bann servis medikal.....	23
3.3.4	Zesion bann zanimo eran ek polier	25
3.4	Katriyem oryantasion: Promouvvar lazistis sosial o-nivo nasional ek internasional	27
3.4.1	Lazistis sosial dan ledikasion ek formasian	27

©Verts Fraternels

3.4.2 Lazistis sosial dan domenn Lanplwa.....	28
3.4.3 Lazistis sosial dan domenn lozman	31
3.4.4 Lazistis sosial par reparasion a bann desandan esklav.....	32
3.4.5 Konba kont linzistik klimatik.....	34
3.4.6 Law & Order	35
3.4.7 Fasilitate kredi bann labank	35
3.5 Sinkiem oryantasion: Promouwvar demokrasi o-nivo ledikasion, bann lazans komunikasion ek o-nivo politik	37
3.5.1 O-nivo ledikasion.....	37
3.5.2 O-nivo bann lazans komunikasion.....	37
3.5.3 O-nivo politik.....	38

1 INTRODIKSION

15 Out 2019, rapor lor Kongre Global Greens ki ti fer ant le 30 Mars ek 02 Avril 2017, Liverpool, finn pibliye par Margaret Blakers, Prezidant *Global Greens* ant 2012-2017¹. Pou 67 parti Verts ki fer parti Global Greens, sa piblikasian reprezent enn referans ki permet zot amenn enn laksion politik koordone dan diferan parti lemond.

Dan perspektiv prosin eleksion zeneral ek 5 lane ki pe swiv 2019-2024, VF finn fer enn bilan so bann aksion depi dernie eleksion zeneral ek elabor so program, an akor avek bann gran loryantasion politik ki resorti dan rapor *Global Greens*.

VF, sel parti morisien ki finn adopte lekolozi politik depi 1989. So lalit integre reparasion pou bann desandan esklav parski lobzektif reparasion rezwenn lobzektif politik sa parti-la lor plan nasional ek internasional : ‘bann pratik ki respekte lanvironnma naturel, partisipasion sakenn dan enn lekonomi solider, lakey bann diferans’ (Sylvio Michel, 2017 dan avan-propo). Tousala pou debous lor enn dinamik evolision ki amenn larmoni ek lape. Lirzans klimatik kot lemond ete, amenn nou rezet enn lekonomi ek enn manier viv ki repoz lor legoism, laglwar personnel, profi a tou pri ek rivalite ki amenn laviolans ek linzistis.

An akor avek bann *Global Greens*, program VF pe privilezie enn perspektiv politik an 5 oryantasion ki donn priyорite proteksion lanvironnma e ki promouvwar demokrasi ek lazistis sosial nasional ek internasional. 5 oryantasion-la finn biensir adapte an fonksion bann spesifisite ki karakteriz kontex Morisien:

¹ <https://www.globalgreens.org/news/book-launch>

©Verts Fraternels

- Premie loryantasion: Enn politik lenerzi, transpor ek zeson dese ki amenn sak Morisien ek Morisienn azir pou atenn lobzektif Lakor COP21 Paris lor sanzma klimatik
- Deziem oryantasion: Enn zeson dirab ek transparan nou imans teritwar marin ki reprezent enn resours extraordiner dan regilasion klima, alimantasion ek lasante
- Trwaziem oryantasion: Enn politik lasante baze lor prevansion, enn sistem lasante ekitab, zeson bann zanimo eran ek polier
- Katriyem oryantasion: Promouvwar lazistis sosial e revandik reparasion pou desandan esklav o-nivo nasional ek internasional pou garanti lape ek stabilité
- Sinkiem oryantasion : Promouvwar demokrasi o-nivo ledikasion, bann lazans komunikasion ek o-nivo politik.

2 BILAN AKSION POLITIK EKOLOZIK VF 2014-2019

2.1 Performans VF pou eleksion zeneral 2014

Pou eleksion zeneral Desam 2014, VF ti'nn swazir pou prezant li tousel devan elektora. So premie lobzektif sete gagn enn maximom tan dantenn gras a so bann kandida e kandidat pou li kapav prezant so program politik ekolozik devan pep Morisien.

42 kandida ek kandidat ki VF finn prezante pou eleksion inn permet li prezant so program elektoral an 42 minit lor televizion ek radio nasional.

Mem si total vot ki VF finn gagne li selma 9,572 vwa, so demars al tousel-la finn ena so lefe, parski mem sertin parti ki finn touzour prezant zot dan enn koalision pou eleksion, pe anvizaz lopsion al tousel zordi.

Apre eleksion 2014, VF, kom enn parti extraparlamenter, finn pourswiv so konba politik ekolozik.

2.2 Linpakt partisipasion VF lor realization proze metro leze (2015)

Proze pou enn sistem transpor piblik alternatif remont a 1976 dan manifest MMM ! Dan sa lepok-la ti pe koz monoray.

VF finn regilierman promouvwar sa proze-la dan so program elektoral depi 1991 kouma enn mwayin transpor an komin ki permet limit importasion loto, petrol ek mazout.

Kanpagn VF dan eleksion minisipal 2015 ti'nn fer an faver proze metro leze. Sa kanpagn-la finn determinan dan desizion gouvernma al de lavan malgre bann kontestasion serye ki finn leve kont sa proze-la. Zordi, sa proze ki remont depi lane 1976 finn vinn enn realite.

2.3 Proteksion Le Morne, patrimwann mondial (2016 ek 2019)

An Me 2016, selebrasion 75^e laniverser Sylvio Michel, finn enn lokazion pou rasanble bann manb ek sinpatizan VF lor laplaz Le Morne pou interpel *Le Morne Trust Fund*, notaman lor lakse some Le Morne, proze rebwazman, konstriksion enn mize ek enn sant interpretation, tousa la fer parti so 'Management Plan' 2009.

An Avril 2019, VF finn ena pou manifeste ankor enn fwa pou asir proteksion Le Morne kont enn proze konstriksion 10 'chalets' ki ti pe menase. Se apre sa manifestasion-la ki, o-nivo Parlman, finn ena interpelation. Repons ministeriel finn permet dekouver kouma proze konstriksion 10 'chalets'-la finn bloke ar Distrik Kawnsil.

2.4 Rekonesans travay akonpli par bann VF o-nivo internasional ek nasional (2017)

Sylvio Michel finn intervenir an tan ki 'Keynote Speaker' pou reprezant Federasion 'Verts Africains' dan Kongre Global Greens 2017 ki finn ena Liverpool, dan Royaume Uni. So intervansion lor travay ek difikilte bann parti Ver dan kontext afrikin finn bien apresie. Reparasion pou bann desandan esklav prezan dan bann rezolision ki finn vote dan sa Kongre Global Greens-la.

Lor plan nasional, group Defi Media finn remet Sylvio Michel enn award pou so konba 'pour les grandes causes', an 2018, dan kontex 50^e aniverser indepandans Moris.

2.5 Konba pou proteksion lanvironman (2016, 2017, 2018)

Sit-in, lamars ek manifestasian kont *Por Lwi by light Festival*, an 2016 ek *Port Lwi by Nature Festival*, an 2017, ki ti kontribie ar polision finn fors bann organizater aret festival-la.

Proze batize *Petroleum Hub* ti anonse konzwintman par Minister Komers ek Lindistri ek Komiser indien. Li ti gagn finansman Indian Oil ki deza pe oper plizir stasion lesans dan Moris. Li ti pou opere dan enn rezion rezidansiel kot ena enn lotel 5 Etoiles, Albion. VF finn dabor organiz enn manifestasian an Avril 2018 Laplaz Albion. Kan Minister Komers ek Indistri finn relans proze dan mem lane, VF finn solisit enn rankont ar Indian High Commission kot li finn exprim so lobzektion. An Septam 2018, VF finn organiz enn sit-in kot batiman Air Mauritius Porlwi. Swit a sa manifestasion-la lezot parti politik finn pran pozision kont Petroleum Hub.

2.6 Ka Madam Tuyau: enn pasiant Lopital ki finn sibir enn prelevman lapo san donn so konsantman (2017)

An Out 2017, VF vinn alert Minister Lasante, Medical Council ek Komiser Lapolis lor prelevman lapo Madam Helene Tuyau, 77 an, san so konsantman dan lopital Jeetoo, alor ki ti admet ar enn tansion for. VF vinn osi organiz enn sit-in kot lopital Jeetoo, 20 septam 2017. Madam Tuyau finn desede ar septisemi san ki finn ena enn vre lanket pou etablir bann responsabilite.

2.7 Promosion lalang kreol dan lansegnman ek vre version listwar lesklavaz ek langazis dan maniel segonder (2018)

Ti ena bann tantativ delibere dan sik primer ek tersier pou tir Kreol Morisien kom size dan lansegnman. Gras a lintervansion VF, Minister Ledikasion finn alor pran bann desizion pou mintenir sa lalang-la dan lansegnman.

An 2018, piblikasyon novo maniel skoler lor *Social Studies* pou grad 7 ti kontenir bann foste lor listwar lesklavaz ki VF finn oule diskite ar Minister Ledikasion. VF finn bizin menas organiz enn sit-in devan minister konserne pou ki minister-la aksepte dialoge. Sa finn permet fer enn nouvel maniel pour grad 7 ek 8 an kolaborasion ar VF.

2.8 Konba pou reparasion pou desandan esklav

Prose ki VF finn ouver an 2014 an Kour Siprem an apel pou non respe lakor ki ti signe ant grevis lafin ek gouVERNMAN Dr Navin Ramgoolam lor stati Sant Nelson Mandela, finn rezete an 2015.

Lerla VF finn oule met dibout par limem so fondasion. Li finn perdi 3 an pou sa, parski plizir noter kontakte finn deklar zot inkapab. Enn konpagni prive TriPro finn resi anrezistre *Green Reparations Foundation (GRF)* kot *Registrar of Companies*, an 2018. Aktielman 2 proze an santie: konstriksion enn kartie-zeneral pou GRF ek larb zenealozik desandan esklav.

An, 2018, lansman *Combats Fraternels Premiers Pas d'une Diaspora Africaine vers les Réparations (1968 1981)*. Sa liv-la, ekrir par Sylvio Michel, rann kont nesans ek parkour sa parti-la depi 1968 ziska 1981.

2.9 Manifestasion kont tretman linformasian ek loryantasion kiltirel MBC

Dan sel stasion televizion etatik, MBC, biltin linformasian bafwe liberte dexpresion e progam kiltirel al dan enn sel sekter alor ki Moris ena enn gran diversite kiltir. VF finn oblize organiz 2 manifestasion kot lokal MBC, Moka an Fevriye 2018 ek Fevriye 2019. Parti Travayis finn le sel parti politik pou li osi organiz enn sit-in devan lokal MBC an 2019.

2.10 Pozision VF kont enn reform elektoral

An 2019, gouVERNman Laliants Lepep finn rod modifie konstitision Moris par enn reform elektoral bakle. Sistem elektoral an viger depi lindepandans an 1968 finn fer so prev. Apar bagar rasial an 1968, avan 12 mars, instige par bann dimouunn ki pa ti oule lindepandans, Moris finn konn lape publik gras a so sistem elektoral ki asir reprezantasion sak sektion popilasion dan Parlman. Reform ki gouVERNman ti pe anvizaze ti danzere: li ti pou fer bokou dega lor limite ek lape. VF ti reazir par rapor ar sa reform-la. Li finn sirkil parmi bann dirizan parti reprezante dan Parlman, enn dokiman lor manier ki ti anvizaz enn reform. Finalman, enn parti lopozision ki ti pou vot 'under protest' finn resezi li e finn vot kont reform-la.

3 PROGRAM AKSION POLITIK EKOLOZIK VF (2019-2024)

3.1 Premie loryantasion: Enn politik lenerzi, transpor ek zesion bann dese ki amenn sak Morisien e Morisienn azir pou atenn lobzektif Lakor COP21 Paris lor sanzma klimatik

3.1.1 Lakor Paris

Konferans COP21 ki finn fer Paris, an Desam 2015, finn amenn 190 pei angaz zot pou pran mezir neseser pou mintenir nivo resofma later 1.5 degré disi 2030. Moris finn pran langazman pou diminie so emision CO2 par 30% eska 2030. VF pou kontinie veye ki gouvernma morisien pran tou mwayin neseser pou respekte so langazman e ki li pa kapitile devan bann proze developma ki remet sa langazman-la an koz .

3.1.2 Politik lenerzi

Finn ena zefor o-nivo bann indistriiel ek gouvernma pou servi lernerzi prop apartir bagas, soley ek lafors divan e progresivman abandonn lenerzi fosil.

Me a-kote sa bann zefor-la, bann mouvma ekolozis kouma VF finn bizin manifeste pou aret proze insinerater, santral sarbon, petroleum hub.

VF denons enn politik gouvernma ki balans de kote lor kestion lenerzi. Lagazma Moris pou enn politik lenerzi prop bizin pli kler.

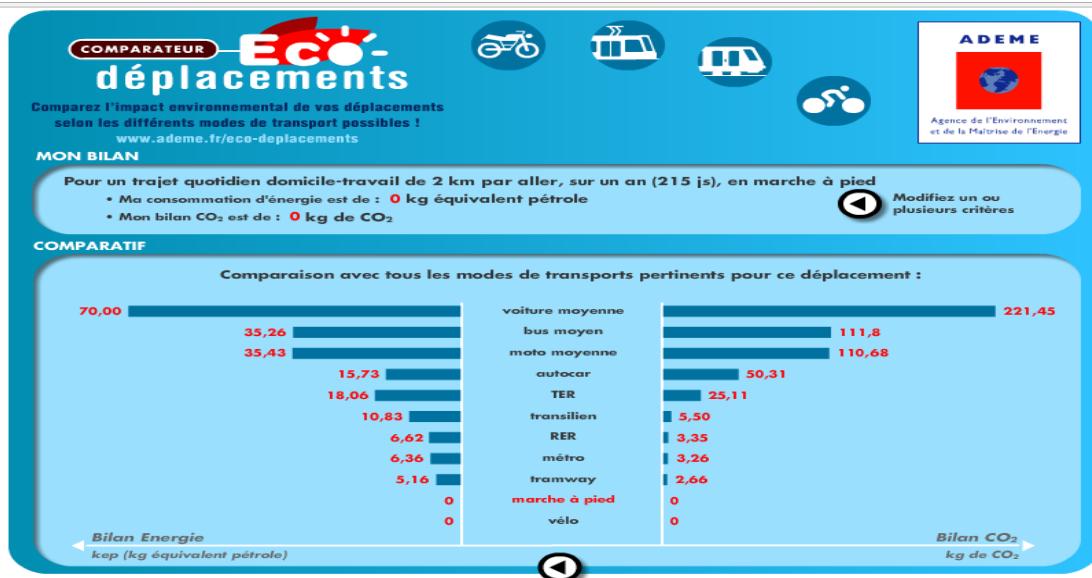
De plis, linformasjon ek facilite konsernan kooperativ pou produksion lenerzi prop par bann sitwayin, bizin aksesib a tou dimounn. An Almagn, sa bann kooperativ-la finn permet kree plizir milie anplwa.

©Verts Fraternels

3.1.3 Transpor

Enn bann rezon fondamantal kifer VF ti kont *PorLwi by Light* ek *Porlwi swa dizan by Nature*, seki sa levennma-la ti pe implik gaspiyaz lenerzi et enn gran itilizasion lenerzi fosil pou transport plizir milie dimounn.

VF an faver enn sistem transpor ki prodwir zero sinon enn minimom emision CO₂.

©Ademe [<https://www.consoglobe.com/les-14-modes-de-transport-les-moins-polluants-cg>, konsilte le 18/09/2018]

Pou promouvwar deplasman a-pie:

1. prodwir enn kod kondwit pou bann pieton e sanksionn bann ki pa respekte li
2. amenaz lari pou ankouraz lamars,
3. rasionaliz plas okipe par bann marsan anbilan,
4. protez pasaz pieton kont obstrikzion veikil
5. etablir long distans ant ‘bus stop’ pou ankouraz lamars a pie.

Pou ankouraz itilizasion bisiklet ek veikil de larou elektrik:

1. konstrwir ‘voies cyclables’ pou favoriz deplasman par bisiklet,

2. kask obligatwar pou bisiklet, trotinet ek mobilet elektrik ki bizin osi ena lasirans,
3. sistem lokasion bann veikil de larou.

Pou enn transpor an komin mwin polian:

1. devlop Metro expres a traver Moris
2. met enn hotline pou denons bann bis ‘fumigène’
3. Renouve bann bis ki servi mazout par bis ki servi elektrisite.

Lezot aksion ki bizin pran:

1. Ankouraz travay a-distans pou diminie nomb anplwaye ki deplase toule zour pou al travay
2. Donn posibilite legal pou transfer bann patant taxi ki nepli itilize par zot propriyeter
3. konstrwir plis parking an oter dan lavil ek vilaz
4. pran bann mezir pou ankouraz enn itilizasian solider loto (‘co-voiturage’) pou bann dimounn ki oblize servi loto pou al zot travay
5. fixe enn kota pou importasion veikil, an partikikie loto ek vann
6. dekret ‘zourne san loto’ pou amenn kanpagn sansibilizasian piblik
7. konsernan trafik aeryin, devlop enn politik deplasman ‘low cost’ pou vakans proximite dan larezion
8. Pa aksepte ki novo konpagni aeryenn etranze opere dan lespas Moris
9. Investi plis dan Air Mauritius.

3.1.4 Zesion bann dese ek ‘waste water’

Pou favoriz resiklaz, li neseser ki:

1. met an plas, enn novo sistem ramasaz ki pou permet triyaz dese depi landrwa kot prodwir zot: lakaz, lizinn ek lotel
2. met enn kota lor kantite dese ki sak fami ek lantrepriz kapav prodwir par zour

3. konpostaz bizin vinn enn pratik kouran pou sak fami insi ki pou minisipalite, Distrik Kawnnsil ek bann lindistri/antrepriz ki oper a Moris
4. develop enn sistem ‘consigne’ ou rekiperasion pou bann lanbalaz reutilizab ou resiklab pou sanz konportman bann konsomater.

Konsernan ‘waste water’, koupir delo antrenn polision ler par bann sistem ‘sewrage’. VF propoze ki:

1. CWA asire ki dan bann lakour prive kot finn instal sistem ‘sewrage’, ena osi dilo pou evakie *solid waste*.
2. pou regle bann sit angorze kouma Mare Chicose, bizin met an plas enn ‘task force’ avek led expertiz etranze ek CWA, o pli vit.
3. ‘Waste Water’ bizin fer enn 3e resyklaz *solid waste* ki kapav alor itilize kom angre, ek servi dilo resykle dan arozaz. Sa 3e resyklaz-la pou aret deversman *solid waste* dan lagon Moris.

Konsernan polision ler:

1. Pa kapav kontinie aksepte ki itiliz linsandi pandan lakoup an tan ki enn sistem depayaz kann
2. Gouvernma bizin pli transparan e inform publik lor bann mwayin ki li itilize pou mezir bann emision Co2 e rann bann rezulta pli aksesib pou tou dimounn.

3.2 Deziem oryantasion: Enn zesion dirab ek transparan nou imans teritwar marin ki reprezent enn resours extraordiner dan regilasion klima, alimantasion ek lasante

70% nou planet rekouver par bann losean ki regroup 80% biodiversite. Bann losean zwe osi enn rol importan pou regilasion klima: zot absorb 16 fwa plis karbonn.

Teritwar marin Moris imans: 2 milion km² avek an plis, depi 2011, 396,000 km² ki li partaze avek Sesel. Gouvernma Morisien finn koumans devlop enn lekonomi baze lor losean, me plito pou al rod petrol. Pou VF, li importan ki li pran kont resours ki lespas marin reprezante pou klima, alimantasion ek lasante.

3.2.1 Sirveyans 2.396 milion km² teritwar marin Moris

Li importan ki Moris devlop enn sistem sirveyans pou protez so teritwar marin kont lapes ilegal ek ‘dumping’ bann bato etranze.

Kooperasion rezional

Sistem sirveyans teritwar-la pou posib gras a bann striktir (kouma COI ek SADC) ki permet kolaborasion avek bann pei revrin Losean Indien (Madagascar, Comores, Sesel, Maldives, Afrique du Sud, Australie, Nouvelle Zelande, Sri Lanka).

Dan rezion Losean Pasifik, bann leta insiler finn kree lazans *Pacific Islands Forum Fisheries Agency (FFA)* depi 1979 ki asir zesion, kontrol ek devlopma lapes ton. Sa lazans-la finn fasilit kooperasion rezional e finn permet limit bann peryod lapes pou pwason ton e donk, enn zesion dirab sa resours-la.

Pou bizin renegosie lakor lapes ki finn pase ar EU ek Zapon pou met frin dan piyaz sistematik dan nou Zonn Ekonomik Exklisif ek nou lagon.

Li neseser ki nou investi dan plis ‘patrol boat’ ek ‘hydravion’ ki ekiplaj ar bann mwayin teknolozik efikas pou enn meyer kontrol kont lapes ilegal ek deversman dese bann bato etranze dan nou Zonn Ekonomik Exklisif. Me bann mwayin ki Moris finn gegne depi ki li pe lit kont bato pirat reprezentan san dout osi bann mwayin pou exers enn kontrol kont bann aktivite ilegal lor so teritwar marin.

Bizin osi get posibilite ki met a-dispozision nou pei, bann mwayin teknolozik spasial pou kontrol nou ZEE. Sa mwayin-la kapav mwin ser.

Proteksion lagon ek laplaz

An plis bann mezir ki finn pran pou interdir lapes lasenn ek limit lapes kazie, li importan ki gouvernma exers osi enn kontrol lor bann peser amater ki pli bokou ki peser artisanal dan Moris ek Rodrig.

Bizin fer enn resansma pou determinn nomb peser amater.

Tou peser bizin an posesion enn kart ofisiel Minister Lapes ki definir kondision lapes.

Lekol lapes bizin form dimounn ki al lapes.

Pou redwir polision lagon, nou bizin:

1. ranforsi lalwa pou ki bann lizinn ek lotel napa polie lagon ek zot dese
2. kouma finn deza mansione, resikle 3 fwa *solid waste* ek dilo ize bann pisinn lotel plito ki devers li dan lagon.

Kont lerozion ek polision lagon, bizin pran bann mezir pou limit bann aktivite ek bann proze devlopma ki detrwir ekosistem lagon ek pou

laplaz: ex. konstriksion novo lotel lor laplaz bizin stope, insi ki bann sant notik ki detrwir lanvironnma ek metie peser.

Pou protez lagon ek losean, li osi importan akonpagn lalwa kont dese plastik par enn sansibilizasian intansif lapopilasion ek bann komersan.

3.2.2 Pou ki lapes vinn enn aktivite dirab

Bizin pran bann mezir pou repeple nou imans teritwar marin ki finn sirexplwate par aktivite lapes par Morisien ek etranze:

1. enn moratwar 2 an pou komanse. Sa pou permet bann band pwason ek dan lagon repeple. Apre sa 2 an-la, li importan definir enn peryod interdiksion lapes ki pa limite zis ar lapes lasenn ek lapes ourit. Pandan peryod interdiksion, peser-band ek peser lagon profesionel bizin gegn enn pansion ou enn travay peyan alternatif
2. investisman piblik ek prive indisponsab pou enn veritab lindistri lapes
3. prodikcion pwason par marekiltir, akwakiltir kapav devlope kouma laferm marinn dan Pointe-aux-Feuilles finn demontre
4. resers bizin finalize lor prodiksion bambara, gomon, perl nwar, zwit, krab ek krevet pou Rodrig ek Moris
5. Moris ena plizir reservwar kot kapav fer lelvaz pwason dilo dous.

Pou lapes artizanal, VF pe propoze ki:

1. met an plas enn komite nasional ki regroup tou bann ‘stakeholders’
2. kontign trening bann peser dan sant formasion Pointe aux Sables. Trening-la bizin konsiantiz peser lor bann kestion ekolozi marinn
3. ogmant bann alokasion move tan a 800 roupi par zourne
4. pey enn pansion bann peser ki ena plis ki 60 an, ki na pa finn kapav kontribie plan pansion ek ki anvi aret lapes

©Verts Fraternels

5. pran bann mezir ki rann posib koabitasion ant peser, plezansie ek proprieter lotel
6. ranplas ‘Protection Service’ Minister Lapes par enn nouvo lorganizasion pou permet enn travay sirveyans efikas, sirtou pandan peryod interdiksion lapes.

3.3 Trwaziem oryantasion: Enn politik lasante baze lor prevansion, enn sistem lasante ekitab, zeson bann zanimo eran ek polier

3.3.1 Definition

Pou *L'organizasion Mondial Lasante*, enn dimounn an bonn sante vedir enn dimounn ki bien lor tou plan fizik, psikologik ek emosionel. Pou bann Verts, lasante pa depann zis lor bann manier viv personel ek kapital zenetik enn dimounn, me sirtou lor lanvironnma ek bann kondision sosial kot li viv. Azir an faver lanvironnma permet devlop enn politik lasante prevantiv ki protez lanatir an tan ki enn resours alimanter sirtou konsernan ler ek dilo. Politik lasante bizin osi asir enn servis medikal ekitab insi ki lekilid dan eko-sistem kot nou pe viv. Linzistis, linegalite dan enn sosiete reprezent osi enn problem pou lasante. Enn sosiete kapav ena enn bon performans ekonomik avek enn bon PIB, me si li ena inegalite, so zefor dan domenn lasante pa pou amenn bon rezulta.

De plis, avek sanzma klimatik, bann sistem lasante pou ena de pli-z-pli difikilte pou adres bann nouveau form maladi ki pe devlope.

3.3.2 Prevansion

Prevansion san dout mwayin efikas ek mwin ser pou promouvwar lasante enn popilasion. Kalite nou alimantasion, premie mwayin prevansion.

Deza a-traver bann media ek lekol, ena enn ledikasion pou enn alimantasion ekilibre ek sin. Me li importan ki asire ki alimantasion sin ek ekilibre, zot aksesib pou tou dimounn.

Dilo

Plizir zefor finn fer o-nivo gouvernma pou enn distribision ekitab dilo (kouma konstriksion Bagatelle Dam, distribision tink dilo, ranplas tiyo pouri, etsetera), me li importan ki gouvernma asir kalite sa resours

©Verts Fraternels

alimanter bazik-la. Li neseser ki verifie regilierman kalite dilo distribie par CWA ki bizin rest enn sekter piblik.

Li osi importan ki evit gaspiyaz dilo. Bann kanpagn sansibilizasion bizin ankouraz itilizasion dilo potab pou alimantasion (bwason, lakwizinn) ek izienn korporel (dous, lesiv) ek itiliz dilo lapli pou lezot nesesite (netwayaz, arozaz). Sitiasion klimatik telma grav ki ONU pe prekoniz par exanp, pa plis ki 5 minit pou enn dimounn pran enn dous. Ledikasion bann zanfan ek bann zenn lor sa size-la kapav fer o-nivo lekol.

Pou lagrikiltir ek lezot sekter indistriiel ki bizin bokou dilo, VF propoz ki:

1. itiliz bann teknik ki nesesit enn minimom konsomasion dilo
2. etidie enn sistem pou kapte dilo souterin ki al dan lamer
3. amelior resiklaz dilo ize
4. etidie posibilite desalinasion dilo lamer. Sesel pe pratik sa opson-la depi lontan.

Manze

Lor later kiltivab, nek ena karo kann alor ki prodkision disik pe bizin sibvansione. Nou pena okenn sekirite alimanter, nou depann lor linportasion ki aport nou linflasian.

Li importan akseler devlopman lagrikiltir ‘non sucre’ par:

1. liberasion bann terin kot ena kann pou ranplas zot par kiltir bann prodwi alimanter pou Moris. Konstriksion batiman- smart cities par bann konpagni sikriye lor bann later kiltivab pou fer gro profi, totalman an opozision avek lintere nou pei
2. mwayin fiskal ek fasilité kredi banker avek enn feb to dintere pou planter, elever ek indistriiel san diskriminasion

3. bann mezir ki neseser pou ankouraz lelvaz kabri, bef, mouton, pork
4. prodikcion legim 'bio' bizin ankouraze o nivo planter ek zardin potaze familial
5. anfin, bann verze ek plantasion bann zarb frwitier dan lakour bann Morisien ek Morisienn reprezent plizir lavantaz: kontribie pou lotosifizans alimanter an mem tan ki zot lit kont sanzma klimatik ek lerozion. VF prekonize ki bann distrikt ansam avek bann asosiasion itiliz bann terin abandone pou plant bann zarb frwitie, amenaz bann lespas ver, plant legim ki aksesib gratwitman.

O-nivo rezional, gras a relation privilezie ar Madagascar ek Mozambique, ki permet nou pei benefisie gran siperfisi later kot zot, kapav devlop lotosifizans alimentar pou noumem e pou rezion Losean indien.

Kont bann prodwi transforme ki infeste nou lasante san ki nou rann nou kont, ena enn batay serye ki bizin amene. Bann prodwi radioaktif itilize par bann lizinn ek bann pestisid amenn bann maladi kouma kanser. Li importan ki met an plas bann komite exper ki analiz ek pibliye konteni bann prodwi e danze ki zot reprezante pou lasante piblik.

Kiltir OGM bizin interdi parski li enn menas pou lasante piblik, pou biodiversite ek lindepandans bann planter.

Prodwi OGM importe bizin ena letiket pou respekte drwa bann konsomater pou swazir.

Litilization exsesif antibiotik sirtou dan lelvaz bann zanimo, reprezent enn problem lasante, ki bizin stope.

Konsernan bann labwason sikre ki nosif pou lasante, dan bann pei kouma Mexik, Eta-Zini, Lostrali, finn met gro tax lor zot. Reveni sa

kalite tax-la kapav re-investi li dan domenn lasante ek bann mwayin prevansion.

Bann aktivite sportiv

Spor reprezent enn mwayin pou res an bonn lasante fizik, psikologik ek emosionel. Dan ka bann zenn, spor permet mobiliz zot lenerzi e aprann zot devlop zot konpetans relationel pou zot pa vinn viktum bann fleo sosial.

VF fer bann propozision swivan:

1. kontign ankouraz pratik spor ‘de masse’ ek organiz plis bann konpetision sportif lokal, rezional ek nasional e osi soutenir bann disiplinn sportif ‘de haut niveau’
2. introdwir spor kom matier examinab dan ‘cursus’ skoler ek iniversiter
3. met bann striktir sportif dan rezion defavorize pou ogmant pratik spor parmi bann zenn
4. detaxe tou bann ekipman sportif ek fortifian ki sportif bizin
5. demokratiz bann federasion sportif e fer plas pou bann novo dirizan.

Konba kont fleo ladrog

Ladrog finn atenn tou bann kous sosiete Moris, Rodrig ek Agalega e provok bann ravaz dan bann fami. Lalit kont sa fleo-la, finn pourtan akselere pandan sa dernie sink an-la. Rapor Lam Shang Ling finn bien akeyi me pa finn aplik-li kouma rekomande. Ena enn pli gran trak trafik ladrog o-nivo ladouann ek laeropor, me lor marse, ladrog ankor sirkile ase fasilma.

Lalit kont proliferation ladrog li bizin san mersi e sipoz plis resours, plis mwayin tan par gouvernman ki langazman par TOU dirizan politik, sef relizie, paran, ONG, patrona ek sosiete civil.

O nivo medikal, li osi preventif ki ‘curatif’. Zordi, ena bann pei ki pe otoriz lizaz medisinal enn sertenn kalite ladrog. Resers bizin kontinie

pou determin bann ladrog ki servi lor plan medisinal pou depenaliz zot.

Pou amenn enn lalit pli efikas kont lezot ladrog dir, bizin intansifie travay dan lalit kont lamizer ki souvan amenn bann zenn somer rant dan lavant ladrog apre zot prop adikSION.

Devlop ankor davantaz servis akonpagnman ek sant dezintoxikasion kont lalkol ek ladrog. Distribision metadonn ti bizin fer dan enn landrwa non piblik e servis-la asire par enn personnel medikal forme e an prezans lapolis.

Reinsersion dan sosiete nesesit enn formasion ek enn anplwa garanti. Spor finn determinan kouma finn explike dan ribrik **Aktivite Sportif**, dan sapit presedan.

Bann kanpagn preventif Minister Lasante

Anfin, par bann mwayin komunikation disponib, sekter medikal bizin intansifie so kanpagn preventif pou konbat diabet, sida, maladi kardiovaskiler, izaz ladrog, abi lakol e sigaret.

3.3.3 Bann servis medikal

1. Lopital dispoz zordi lekipman, personel e lespas, medikaman ki bizin. Tou sa-la gratis e kout plizir miliar dan bidze nasional. Me pou gagn bon swin, parfwa bizin servi bann mwayin detourne, kouma linflians sertin dimounn ou bien konsiltasion prive. Bizin pran bann mezir neseser pou ki sa bann pratik-la bizin arete
2. Ena landrwa dan Moris kot ena tro bokou sant medikal (dispanser, mediklinik, lopital), ena lezot landrwa kot dispanser sirpeple e pa dispoz lekipman ek personnel ki neseser. Enn distrik kouma Riviere Noire nesesit konstriksion enn lopital zeneral e enn mediklinik

©Verts Fraternels

3. Servis ekografi pou bann madam ansint neseser dan bann mediklinik
4. Pou bann pasian ki finn gegn atak, bann aksidante larout ou bann ki finn anpite, servis fizioterapie bien an retar dan bann lopital kot li existe. Bizin moderniz bann laparey e anplway bann spesialis fizio experimante
5. Bizin Cardiac Centres dan bann distrik kot pena
6. Bizin reget servis nouritir ki ofer bann pasian ospitalize. Zordi, ena grangran gaspiyaz
7. Pou asir enn servis pli efikas, Samu bizin met an plas enn servis konplemanter lor motosiklet e ogmant kantite lanbilans
8. Transparans neseser dan rekrutman e formasion personel medikal (dokter, infirmie, spesialis, eksetera) ek para-medikal
9. Nou propoz enn alokasion spesial pou bann dimounn 3e az, orfelin, andikape pou aste medikaman ki pena dan lafarmasi lopital
10. Kontrol lor pri swin dan bann klinik e kot bann dokter prive, bien importan
11. Enn tribinal medikal ek enn sistem konpansasion (par enn lasirans) bizin etablier pou bann viktим erer medikal dan lopital ek klinik. Tribinal medikal-la bizin osi pran kont bann konpagni lasirans medikal akoz zot bann exse.
12. Transparans importan dan led finansie ki done, pou bann swin medikal dan pei etranze. Bizin ogmant led finansier-la ar soutien bann teledon regilierman organize pou ki bann pros paran pa bizin fer laket piblik zot mem.

Medsinn naturel ek tradisionel

Li importan ki rekonet drwa sak dimoune pou swazir so swin me finansman ‘servis lasante’ par gouvernma bizin baze lor travay siantifik.

VF met laksan lor medsin naturel. Li pli fasil ek mwin ser pou tret dimoune par bann mwayin naturel, me pou gard sa lavantaz-la, li importan ki pran kont lanvironnma naturel ki donn sa resours-la.

Ena osi medsin traditionel. Dan sa ka-la, *L'organizacion Mondial Lasante* an kolaborasion avek bann gouvernma, propoz bann gaydlayn pou form bann dimoune dan medsin traditionel ek medsin konplemanter. Sa formasion-la permet asir sekirite bann pasian ek etablis bann reglement etik. Enn dimoune ki pratik medsin traditionel bizin ena etik e par examp rekonet kan li pa kapav swegn enn pasian. Madagascar ena bann mezir legal ki finn met an plas pou rekonet me osi reglement medsin traditionel.

3.3.4 Zeson bann zanimo eran ek polier

Zako, sovsouri, sat, lisien eran, pizon, lera ek korbo reprezent enn menas pou lasante piblik ek biodiversite. Bann sif alarman finn pibliye lor sa problem-la. Pou bizin pran bann mezir pou ki sa bann nwizans-la aret prolifere. Li enn irzans ki nouvo institision MSAW gagn pli boukou mwayin pou so travay.

Bizin touletan asir enn lekilib dan prezervasion bann espes. Kan zot nomb finn vinn bokou, li neseser fer « culling ».

De plis, VF pa dakor ki export zako pou servi kom kobay dan laboratwar deor.

3.4 Katriyem oryantasion: Promouvwar lazistis sosial o-nivo nasional ek internasional

Tou zefor ki Moris finn fer, pe fer ek pou fer dan lezot domenn, pa pou garanti lape ek stabilité si pena zistis sosial par politik ki amene dan sertin domenn o-nivo nasional ek internasional.

3.4.1 Lazistis sosial dan ledikasion ek formasion

Sistem ledikasion-la bizin reforme pou ki:

1. lansegnman primer sertin matier fer an Kreol Morisien. Nouvo sistem primer bizin donn bokou latansion lor literesi, numeresi, me osi oryantasion teknik, kiltirel e sportif.
2. depi klas primer, zelev bizin ena posibilité swazir bann size akademik teknik, kiltirel, sportif enn fason kot zot kapav devlop zot talan e gagn zot epanouisman imin e profesionel. Sa pou permet donn mem valer sa bann diferan tip size-la.
3. konstrwir ou re-amenaz batiman pour fer plis kolez teknik ekipe ki dirize par teknisien ansegnan ki travay ansam ar *latelie ou lantrepriz* pou formasion teorik e pratik.
4. pou bann zanfan ki ena bann problem sosial, fami divorce, separe, ou ki sorti dan fami ki viv dan lamizer, kapav al dan ‘boarding school with hostels’ kot zot kapav reste, gagn enn bon repa, gagn liv e travay sou sipervizion staff forme ek dan enn kad propis pou etidie ou/e aprann enn metie. Obzektif vize: tir zanfan-la dan lamizer e diminie delinkans parmi bann zenn.
5. met an plas enn institision pou siperviz ek reglement bann lekol vokasional prive pou ki sa bann linstitision-la donn formasion ki rekonet ofisielman.
6. devlop ledikasion bann paran pou donn zot mwayin pou asim zot responsabilite ek pou ki zot resi adapte zot dan sosiete ki pe sanz tro vit. Kapav itiliz bann klas disponib dan bann lekol apre 6.00 pm ou bien dan Samdi pou sa formasion-la.

7. mintenir disiplinn baze lor dialog dan lansegnman primer, segonder e tersier.

3.4.2 Lazistis sosial dan domenn Lanplwa

Fonksion piblik

Dan sa sekter-la bizin:

1. reform *Public Service Commision* insi ki *Public & Disciplined Forces Service Commission*
2. interdi TOU bann minister fer rekritman par derogasion. PSC tousel ki bizin rekrit fonksioner.
3. disoud *Local Government Service Commission* e les minisipalite, konsey distrik e konsey rezional Rodrig okip rekriman, promosion ou sanksionn zot personel.
4. Bizin reform *Equal Opportunties Act* pou anlev tou bann restriksion ki pe anpes sa lalwa-la vinn efikas pou ki ena lazistis dan rekritman ek promosion bann fonksioner ek bann ki anplwaye dan institision para-etatik.

Biro lanplwa

Manier ki Biro lanplwa fonksione zordi pa satisfe bann Morisien.n. Zordi pena swivi apre ki enn somer finn inskrir li dan sa biro-la.

VF propoze ki:

1. Somer ki anzistre e ki satisfier bann kondision bizin benefisie enn alokasion ziska ki ofer li enn anplwa, dan tigit letan. Si li refiz enn lof danplwa, san motif rezonab, li perdi so alokasion
2. Enn ‘Agence gouvernementale de la Migration’ li neseser pou protez lintere bann Morisien.n ki pe emigre ek tir profi bann alokasion kota imigrasion ofer par lezot pei.

Lalwa travay :

1. travayer etranze pe rekrite de pliz-an-pli dan tou sekter ekonomik alor ki ena somaz dan Moris. Travayer morisien bizin gagn priyорite. Bizin enn kontrol sere avan permet rekritman travayer etranze, e sa rekritman-la bizin limite pou bann sekter bien spesifik
2. travayer etranze bizin gagn enn meyer tretman konsernan lozman, nouritir. So saler bizin parey kouma enn Morisien/Morisien pou mem travay.
3. lalwa travay bizin donn plis proteksion bann travayer dan sekter prive konsernan lasirans maladi et kouvertir sosial.
4. preservasion drwa pou fer lagrev dan konfli indistriel li fondamantal
5. VF prokoniz enn resansman nasional lor bann kriter ekonomik solid e ekitab pou etablir nomb fami morisien ki viv anba ‘seuil’ povrete
6. VF reklam ki pansion vie dimoun, orfelin ek andikape baze lor sey povrete
7. Lor Bord Medikal, Minister Sekirite Sosial bizin enn dokter spesialis, enn reprezantan sindikal ek enn reprezantan sosiete civil.

Lanplwa dan lindistri touristik

VF propoze ki:

1. reget kondision travay pou ki ena enn partaz bann gro profi ki pe fer lor ledo bann anplwaye lotel
2. bizin favoriz ‘tables d’hôtes’ ek bann ‘auberges’ bon kalite
3. reglement sekter informel dan lindistri touris par enn lalwa ‘cadre’
4. inkli bann pei kontinan afrikin ek zil Losean Indien dan bann promotion ki fer pou atir touris.

3.4.3 Lazistis sosial dan domenn lozman

VF propoz:

1. Demolision lakaz ar lamiant dan site ex-CHA e rekonstriksion par gouvernman kouma rapor TJC rekomande.
2. Ena tro skwater dan nou pei alor ki ena bokou batiman ki vid e kot zot proprieter andete ar labank. Gouvernman bizin aste sa bann batiman-la. Bizin lwe sa bann apartman-la bann skater ou bann dimounn ki ena problem lakaz.
3. Bann lakaz minister integrasion tro tipti e zot koste enn a kote lot alor ki zot abrit fami ki ena bokou zanfan avek 2 zenerasion ki viv ansam. VF prekoniz konstriksion pli gran lakaz kot kapav fer adision plitar.
4. lozman sosial bizin gratwi pou bann ki viv ‘sous seuil de pauvreté’.
5. Apre 28 an, NHDC bizin aret reklam mansialite pou bann dimounn ki finn aste apartman NHDC konstrwir an 1991, lor enn baz ‘hire/purchase’. Kontra ti etablir 25 an mansialite.
6. Bann ki andete e ki viv « *sous seuil de pauvreté* » dan apartman NHDC bizin benefisie koudme finansie N.E.F.
7. Depo pou enn apartman NHDC tro eleve pou laplipar bann fami ki pe rod sa bann apartman-la. Bizin redwir sa depo a enn som sinbolik.
8. Gratwite pou lakaz ek later ex-CHA.
9. Enn mediasion lor zesion eritaz imobilie ar enn servis legal gratis.
10. Institision enn tribunal pou restitision later eritaz ki finn kokin pandan period abolision lesklavaz.
11. Bizin reglement prix lokasion lakaz.

3.4.4 Lazistis sosial par reparasion a bann desandan esklav

VF ki avan ti enn ONG *Organisation Fraternelle*, finn amenn enn long konba depi 1968 pou lozma abitan site, drwa Sagosien, komemorasion labolision lesklavaz. Sa konba-la finn vinn enn konba pou reparasion kan zot finn pran konsians ki difikilte desandan esklav morisien pou sorti dan kontext lexklizion zot ete, repoz esansielman lor bann sekel ki zot finn erite depi lepok lesklav e politik diskriminasion ki finn kontinie depi lindepandans. Konba VF pou reparasion rezwenn bann mouvma ki finn leve dan diferan pei afrikin, Karaib ek dan États-Unis ek Kanada(...) pou revandik drwa desandan esklav pou reparasion.

Konze piblik depi le 1e Fevriye 2001 pou komemor lesklavaz, nominasian Le Morne, patrimwan mondial, institision *Truth & Justice Commission (TJC)* an 2009 e rapor ki sa komision finn soumet an Novam 2011, reprezant bann gran avanse dan konba VF pou reparasion.

Me difikilte, sakrifis ek sirtou letan ki sa konba finn pran pou amenn rezulta insi ki gran obstak ki ena pou aplik bann rekondasian *TJC*, montre ki resistans kont lemansipasion ekonomik, politik ek kiltirel desandan esklav bien reel e bien for dan Moris. Pou sa rezon-la, VF finn deside depi 2013 pou met an plas enn *Green Reparations Foundation (GRF)* pou ki sa fondasian fer reparasion pou desandan esklava vinn enn realite.

O nivo nasional

Travay zenealozi ki *Green Reparations Foundation* finn komanse montre ki bann done informatize par Sant Nelson Mandela an 2003 e par Leta Sivil, prezant bokou erer. Leta morisen bizin san tarde donn

tou mwayin pou verifie ek koriz bann done ofisiel an kolaborasion avek *Green Reparations Foundation*.

De plis, bann mezir sosial ki gouvernma finn pran avek kolaborasion sekter prive pa efikas pou tir desandan esklav dan lamizer. Servis piblik res predomine par bann lobi ki pa an faver bann desandan esklav; model devlopma kot pe rod integre bann desandan esklav, napa an akor ar bann valer ekolozik ki motiv zot; e bann mezir ki pe pran pa adapte pou trouv bann solision reel a zot difikilte.

Green Reparations Foundation pou rant an kontak avek bann lantrepriz o-nivo nasional ki ti inplike ek ki finn konstrwir zot rises lor lesklavaz ek latrer negrier pou invit zot rant an diskision ar li pou trouv bann mwayin adapte pou repar bann sekel lesklavaz.

O-nivo internasional

O nivo internasional, dan Kongre Liverpool an 2017, bann Global Greens finn vot enn resolision lor reparasion. Se Rezolision No 13 ki finn pibliye dan rapor bann Global Greens, e ki nou finn tradwir isi. So tit '*Reparasion akoz lesklavaz, komers esklav ek zot bann sekel*'

'Ala seki nou note:

1. *Etan done ki latret esklav dan Losean Atlantik ek Losean Indien insi ki aservisma bann pep afrikin, finn proklame krim kont limanite par Nasionzini an 2001*
2. *Etan done ki plizir pwisans Eropenn finn aservi plizir milion Afrikin dan Lamerik, Losean Indien ek lezot plas pandan plizir santenn lane*
3. *Etan done ki sa bann mem pwisans-la finn tir bann benefis extraordiner ar sa linzistis-la*
4. *Etan done ki sa bann mem pwisans-la finn afransi zot bann esklav san okenn reparasion, alor ki zot finn swazir pou donn konpansasion bann dimounn ki ti an esklavaz*

5. *Etan done ki sekel sa linzistis global-la ankor prevalwar dan kondision kot desandan bann pep ki finn aservi, pe viv zordi,*

*Rezolision se ki, Mouvma bann Global Greens reklam ki lazistis exize ki bann pwisans ki finn komet lesklavaz rant an diskision imediat ek serye avek reprezantan bann desandan ki zot granfami ti an esklavaz, pou ki repar bann domaz ki finn fer, par peyman reparasion a bann desandan sa 27 million dimounn ki finn aservi-la, enn fason konplet, zist ek adekwat'*²

Gouvernma Moris bizin soutenir *Green Reparations Foundation* dan so bann demars pou solisit La Hollande, La France ek Royaume Uni pou diskite ek pey reparasion bann desandan esklav morisien.

3.4.5 Konba kont linzistis klimatik

Sanzma klima amenn enn gran linzistis: seki mwin polie pli afekte ki bann ki pli polier.

VF finn deza propoz dan bann sapit presedan, lor transpor, zonn ekonomik eksklisiv, etsetera, bann mezir ekologzik.

² ‘Resolution 13. Reparations for slavery and slave trade and its aftermath

Noting

- Whereas the Atlantic and Indian Oceans Slave Trade and the enslavement of African people have been declared as crimes against humanity by the United Nations in 2001, and
- Whereas various European powers enslaved millions of African peoples in the Americas, Indian Ocean and other places for hundreds of years
- And whereas these same powers gained unparalleled benefits from this injustice
- And whereas these same powers purported to manumit the said slaves without compensation, but instead compensated those who enslaved them
- And whereas the effects of this global injustice lingers today in the conditions of living of the descendants of those enslaved peoples

Be it resolved that the Global Green Movement demands that justice requires that the said enslaving powers enter into immediate and serious discussions with the representatives of the descendants of the enslaved to repair the damage done by paying comprehensive, just and adequate reparations to the descendants of those enslaved 27 millions.’

VF prekoniz osi ki bizin introdowir bann lalwa pou konbat bann polier rekalsitran. Bizin institie enn tribunal spesial dan sistem zidisier pou ziz sa bann ka la par bann lamann ek anprizonnan.

Minister Lanvironman bien RESTRIKTIRE e dispoz bann resous sifizan pou li kapav fer respekte tou bann lalwa lor lanvironman dan Larepublik Moris.

3.4.6 Law & Order

Konstitision Moris finn garanti depi 1968 separasion ant exekitif, parlamanter e zidisier. komiser Polis pa ‘au-dessus’ lalwa. Mem si li dispoz bann pouvwar konsiderab, li soumi li osi a bann dispozision lalwa. Sepandan, VF milit pou redwir sa kantite pouvwar-la ki finn erite pandan bann peryod difisil kouma bagar rasial an 1968, bann lagrev nasional dan lane 1970. VF propoz ki amand bann lalwa ki anpes fonksionman demokrasi ek liberte syndikal. Enn komite nasional bizin institie pou redefinir pouvwar lapolis ki bizin asim so rol ‘gardien de la paix.’

Li neseser ki imediatman regete sistem kamera ki finn plase partou eki fer Moris finn enn pei prizon.

Li neseser ki sak pos lapolis aswar bizin dispoz prezans enn inite SSU pou intervenir rapidman pou sov lavi dimounn ki an danze ou ki fer fas a bann ‘émeutes’.

En polis de proximite li esantiel pou kree enn kad pezib dan bann kartie kot enn risk perpetiel.

3.4.7 Fasilité kredi bann labank

Devlopman sistem banker finn bien avanse e tel pwin ki zordi Moris finn vinn enn sant importan dan Kontinan Afrikin. Me bann labank individuel pe fer lapli ek lebo tan ar popilasian lokal. Lantman me sirman, zot pe opere inpe sakenn kouma zot anvi, a-traver bann piblisite mansonzer.

©Verts Fraternels

Pa tou kliyan ki gagn mem tretman; ena ki gagn plis sans ek proteksion ki lezot. Touzour, se kliyan o ba lesel ki soufer sa diskriminasion-la. Si enn labank anons ki li pa bizin garanti pou enn pre pou bann letid, letan fer aplikasian kliyan dekouver ki finn koz manti.

Pou bann ti lizinn, ti latelie, kredi banker bienbien difisil pou gagne.

VF propoze ki *Financial Service Commission* ek labank Moris dispoz plis mwayin kontrol pou aret sa politik proteksion diskriminatwar-la.

3.5 Sinkiem oryantasion: Promouvwar demokrasi o-nivo ledikasion, bann lazans komunikasion ek o-nivo politik

3.5.1 O-nivo ledikasion

Ledikasion zwe enn gran rol dan devlopma demokratik enn sosiete. Konesans ek konsiantizasian par ledikasion antrenn enn pli gran aspirasion pou enn pli gran liberte depresion ek swa individuel.

Or, dan nou pei, ledikasion pe devlope alor ki, san ki nou rann nou kont, ena enn gran kontrol ki exerce o-nivo bann fami, bann media, kontext profesionel ek politik. Bokou Morisien ek Morisienn ankor per pou exprim zwa ek fer bann swa an verite. Se sa sitiasion kontradiktwar-la ki amenn enn gran tansion ki antrenn fristrasian ek violans.

Li importan ki met an plas bann formasision ki aprann sak Morisien ek Morisienn exers so drwa a laparol an mem tan ki li respekte sa drwala kot lezot o-nivo familial, edikatif, sosial, etsetera. Li osi importan ki kre bann kontext ki favoriz bann rankont, esanz, deba informel ant bann Morisien ek Morisienn ki ena bann profil sosial diferan.

De plis, sistem edikatif ena enn rol importan pou promouvwar demokrasi a traver enn ledikasion sivik ki form bann zanfan ek bann zenn lor:

- zot drwa ek responsabilite an tan ki sitwayin
- fonksionna demokrasi dan Moris (sistem elektoral, bann diferan instans desizion o-nivo leta, etsetera.)

3.5.2 O-nivo bann lazans komunikasion

Dan Moris, elit ekonomik ek politik itiliz bann media kouma enn mwayin pou exers pouvwar.

Independent Broadcasting Authority bizin dispoz plis pouvwar pou konbat bann monopol ki anprizonn liberte dexpresion dan Iodio-viziel. Li importan donn li mwayin pou asire ki dan MBC, dan bann senn radio ek TV prive, biltin linformasion ek deba, zot trete enn fason imparsial ek ki bann program promouvwar demokrasi e dialog interkiltirel.

Personel MBC-TV pe amenn enn move rol, an partikilie dan bann biltin linformasion kot li fer propagand gouvernma e sirvaloriz enn sel kominote. De plis, li ena enn lapros klwazone diversite kiltirel Moris. Dialog inter-relizie, inter-kiltirel, bizin predominn so bann program kiltirel.

Bizin ena pli bokou senn radio prive.

3.5.3 O-nivo politik

Referendom

Introdiksion dan konstitision Larepublik Moris enn lalwa ki otoriz konsiltasion lapopilasion par referendum, ant 2 eleksion zeneral, lor tou sanzman fondamantal dan politik ekonomik, lalwa lanvironman, reform elektoral, reform sistem zidisier ou reform konstitutionel.

Lalwa lor referendum bizin osi otoriz lapopilasion, par petision ar 1 % signatir lelekta, gagn rekour a enn referendum lor size kontroverse ki afekte lapopilasion.

Dan lede ka, se Komision Elektoral ki organiz referendum-la.

Sena morisien

VF propoz kreasion enn Sena ar 21 mamb, enn par sirkonskripsion, eli, par sifraz inversel, an mem tan ki depite, dan eleksion zeneral antisipe ou kinkenal.

©Verts Fraternels

Sena ena pouwwar examinn e konfirm nomination pos konstitisionel insi ki post Sef Ziz, post Prezidan/Prezidant korpara-etatik, pos anbasader, pos CEO konpagni piblik-prive.

An ka absans, vakans ou indisponibilite Prezidan/Prezidant Larepublik, Prezidan/Prezidant Sena exers fonksion Prezidan/Prezidant Larepublik.

Sanzman konstitisionel

Mem si lape sosial depi 1968 finn regne dan Larepublik Moris ar sistem 4 kominote defini dan Konstitision, bizin aport serten sanzman. Rapor Sacks, Carcassonne e Seethanen kapav servi antan ki baz pou trouv solision ki lerla bizin aprouve.

An atandan, VF prekoniz saki Nasionzini aksepte, setadir sanz apelasjon ‘General Population’ dan Konstitision an kominote Afro Morisien pou rekonet lexitans Morisien ek Morisienn oriziner bann pei Lafrik.

Morisien/Morisienn ki’nn gard nasionalite morisien, ki etabli letranze e ki an reg ar MRA bizin ena drwa vote dan eleksion parlamanter dan bann lanbasad spesifie.

Parite zom-fam bizin ena dan Sena, Asamble Nasional, Konsey Rezional Rodrig, Minisipalite, Distrik kounsil ek Konsey vilaz.

Rodrig, Sagos ek Agalega. VF an faver enn 3e depite pou Rodrig, 1 depite pou Arsipel Sagos e 1 depite pou Agalega.

VF osi an faver abolision pos komiser rezidan dan Agalega e so ranplasman par enn konsey rezional kouma ena dan Rodrig.

De plis, introdiksion enn lalwa anti-transfiz, importan.

Lezot reform

1. selma 2 manda siksesif pou pos Premie Minis.
2. itilizasian lang Kreol Morisien, akote Angle ek Franse, dan parlman, distrik kawnsil, lasanble rezional Rodrig, minisipalite ek konsey vilaz.
3. introduksion enn lalwa anti koripsion pli sever – kontrol aprofondi lor rises akimile par bann depite, minis, lemer, konseye minisipal, konseye distrik ek Rodrig.
4. TV bizin kouver deliberasion Konsey Rezional Rodrig, 5 Minisipalite e 5 Distrik Kounsil.
5. VF an faver abolision Minister Administrasian Rezional ek Minister Rodrig .
6. Minisipalite e distrik kawnsil bizin gagn lotonomi kouma Konsey Rezional Rodrig.